

of student youth. These features include pedagogical maintenance as a basic reference-point of activity of the teacher who stimulates student youth to realization of conscious cultural self-development by means of motivation.

Химченко Олена Миколаївна - викладач кафедри образотворчого мистецтва та професійної освіти Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Луганськ)

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Алфімов В.М.

УДК 37.013.73

ДУХОВНІСТЬ СУСПІЛЬСТВА КРІЗЬ ПРИЗМУ СТАВЛЕННЯ ДО ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

Н.Ф. Шевчук

У статті розглядається рівень духовності в суспільстві через ставлення до людей похилого віку. Розкрито ставлення до людей похилого віку в різні історичні епохи становлення суспільств. Зроблено порівняльний аналіз життя людей похилого віку після виходу на пенсію і показано, з якими проблемами вони зіштовхуються у своєму житті. Акцентовано увагу на тому, що необхідно зробити суспільству, щоб допомогти їм комфортно прожити старість.

Ключові слова: *люди похилого віку, духовність, загальнолюдські цінності, допомога, соціальний статус, умови життя.*

Постановка проблеми у загальному виді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями

Перебудова економічної системи розвитку держави внесла зміни в соціальну статусність суспільства і особливо негативно вплинула на життя людей похилого віку. Зміна соціального

статусу пенсіонерів, викликана, насамперед, припиненням або обмеженням трудової діяльності, зміною самого способу життя та спілкування, а також виникненням різноманітних перешкод у суспільній, соціально-побутовій та психологічній адаптації до нових умов, диктує необхідність відпрацювання та здійснення специфічних підходів, форм і методів соціальної роботи з людьми похилого віку.

Проблема життєдіяльності людей похилого віку є глобальною не тільки для сучасних суспільств, вона гостро стояла в різні часи історичного розвитку цивілізацій у різних кінцях світу.

Аналіз останніх досліджень, в яких започатковане розв'язання даної проблеми і на які спирається автор

Формування суспільств відбувається різними віковими категоріями населення і ставлення до них складалося різне. Особливу увагу дослідників викликало ставлення в суспільствах до людей похилого віку.

Одним із перших дослідників соціально-психологічних аспектів старості вважається американський вчений Дж. Холл, а його монографія «Старіння, остання половина життя» була прологом нової науки – соціальної геронтології, яка почала швидко розвиватися після Другої світової війни[2].

Батьківщиною соціальної геронтології вважається США, які першими зіштовхнулися з економічними проблемами старих людей. Потрясіння, викликані «Великою депресією», і масові рухи людей похилого віку у 30-ті роки вперше показали, що їхні соціально-економічні труднощі являють собою гостру суспільно-соціальну проблему.

У 1928 р. була організована Американська асоціація захисту старості, а в середині 60-х рр. у Мічиганському університеті була розроблена програма нової навчальної дисципліни – соціальної геронтології[2].

Початок соціального підходу до вивчення геронтологічних проблем у Росії поклав І. Мечников. Він показав залежність старіння людського організму від індивідуального способу життя.

Радянський період вивчення соціальних проблем старості

пов'язаний з іменем А. Богомольця, який ставив старіння у залежність від організації праці людини. Займались питаннями геронтології такі науковці, як: З. Френзель, М. Олександрова, А. Рубанін, М. Сонін, В. Шапіто, А. Решетюк, Н. Сачук та ін.

Проблемами людей похилого віку займалися такі українські дослідники, як: М.П. Лукашевич, І.І. Мигович, М.Л. Піковий та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття

Вивчення суспільного становища людей похилого віку, напями та інституції, які займаються соціальним захистом та обслуговуванням людей похилого віку, показали, що старіння є неминуче взаємне віддалення чи роз'єднання людини і звичного середовища та зниження статусу в ієрархії суспільства, що призводить до зниження взаємодії старіючої особистості у певній соціальній системі. Поступове руйнування соціальних зв'язків означає підготовку до наступного акту – смерті. Процес «соціального відходу» характеризується втратою соціальних ролей, обмеженням соціальних контактів «втечею» у себе. Завдання науковців – визначити місце, роль і функції людей похилого віку в суспільстві, їх взаємовідносини в групах та з окремими її членами, вплив оточення на процес старіння[10].

Формулювання цілей статті(постановка завдання)

Мета статті полягає в тому, щоб розкрити проблеми людей похилого віку як сьогодення, так і в різних історичних періодах розвитку суспільств. Зробити порівняння, як ставилися до людей похилого віку в різні часи.

Викладення матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів

Історія розвитку людства свідчить про те, що люди похилого віку у різні часи займали різне становище у суспільстві і здійснювали на його розвиток безпосередній вплив. Американський антрополог і етнограф Я. Морган виділив три основних періоди у розвитку суспільства: дикість, варварство та цивілізацію[3].

У давні часи, на нижчому рівні дикості, коли середня тривалість життя становила менше 20 років, старі люди не

помирали природною смертю. Діти повинні були вбивати немічних і старих батьків. Цей звичай існував у войовничих племен, які не терпіли слабких, не здатних надати собі допомогу під час війни.

Умертвіння старих людей припинилося тоді, коли з'явилась необхідність використання їх у процесі добування їжі та з розширенням джерел існування. Найголовнішим фактором, який сприяв збереженню життя старим людям, стало відкриття вогню. Необхідність постійного спостереження за вогнем обумовила поділ праці між жінками та чоловіками (жінки підтримували та оберігали вогонь, чоловіки – полювали). Старі люди взяли функцію спостереження за вогнем на себе і тим самим звільнили жінок від цього заняття.

Англійський психолог Д. Бромлі стверджував, що при первіснообщинному ладі стара людина отримувала дивіденти від свого віку і повага до неї вимірювалась кількістю прожитих років[2].

У житті багатьох примітивних суспільств старі люди відігравали головні ролі у політиці, магії, релігії. Геронтократія надовго встановилась у Спартанській Греції в Афінах і Спарті. Найвищий орган судової і політичної влади міг зайняти чоловік, який досягнув 60 років. Перший законодавець Спарти Солон висунув тезу: «Поважай старість!». У стародавньому Римі вищий орган влади отримав назву «Сенат» і об'єднував зібрання старих та поважних людей[6].

Доіндустріальна епоха не знала проблем зі старістю людей, тому що їх було мало і вони майже до самої смерті могли працювати у сільському господарстві у власних сім'ях, займатися ремеслами, мистецтвом. Стати учнем старого майстра було дуже престижно. Розвиток індустрії швидко зруйнував повагу до старих людей, ставлення до них як носіїв знань та мудрості.

На думку багатьох дослідників, становище старої людини в суспільстві постійно погіршується. Ставлення до старості, яка існувала в епоху дикості, у сучасному суспільстві змінилась за формою, але неза суттю ставлення до людей похилого віку. Вперше в історії розвитку людства виникла ситуація, коли нові

покоління в інтелектуальному відношенні виявляються вищими за попередні покоління. 16 грудня 1991 року Генеральною Асамблеєю ООН прийнята Декларація прав старої людини, яка являє собою збірку морально-етичних норм щодо старих людей.

Існує поняття календарного (паспортного) і біологічного віку людини. Календарний вік вимірюється кількістю обертань Землі навколо Сонця і виражається в календарній шкалі. Однак календарний вік не може бути повною мірою показником здоров'я, працездатності тощо. Для оцінки життєздатності, функціонального стану організму використовується не календарний, а біологічний вік, що більш адекватно відображає міру вікових змін організму, його біологічні можливості відповідно до майбутнього життя і темпу старіння[8].

Історія людства знає багато прикладів активного творчого довголіття серед вчених, письменників, художників, політичних діячів, що уже на схилі своїх років зробили чималий внесок у розвиток суспільства. Великий Тиціан створив свій останній шедевр «Оплакування Христа» переступивши 90-літній рубіж. Він малював до останніх днів, і хто знає, чи не збагатився б світ мистецтва іще, якби не смерть майстра від чуми. Відомий учений-хімік, лауреат Нобелівської премії Лайнус Полінг продовжував займатися науковою діяльністю і читав лекції в 93 роки. Євгеній Муравінський диригував оркестром після 80-ти років, а Уїнстон Черчіль і Голда Мейер у похилому віці очолювали уряди своїх країн[7].

Такі приклади, перелік яких можна продовжити, свідчать про невичерпність інтелектуального потенціалу, що зберігається і у пізньому віці. У той же час активна інтелектуальна діяльність людини робить сприятливий вплив на психічне старіння. У збереженні фізичного і психічного довголіття буде зростати і роль суспільства, яке дбайливо, раціонально використовує розумові і творчі здібності людини протягом усього її життя, включаючи і період старіння.

Значною характеристикою старості є соціальний статус – показник становища людини в соціальній ієрархії суспільства. Він включає в себе: стать, професію, становище та календарний

вік. Соціальний статус людини похилого віку визначається у першу чергу: її професійною активністю, індивідуальними можливостями; інтересами поза межами трудової діяльності; фізичною активністю, яка відповідає стану здоров'я; умовами і способом життя.

Соціальне довголіття являє собою збільшення виживання і середньої тривалості життя в даній популяції у певний час та конкретних суспільних, економічних і соціальних умовах.

Соціальне довголіття є наслідком покращення соціальних умов життя, проведення культурних і медико-гігієнічних заходів. Людині потрібне довге життя, насичене творчою і професійною працею, соціальним престижем, економічною незалежністю, а не довге життя взагалі.

Індивідуальне довголіття ґрунтується на біологічних особливостях певних індивідів і не залежить від життєвого шляху та соціального статусу.

На думку більшості демографів, загальний характер старіння населення знаходиться у прямій залежності від рівня суспільно-політичного розвитку і за своєю природою є прогресивним процесом. Він притаманний тільки теперішньому часові і має серйозні демографічні, економічні, психологічні, культурні і медичні наслідки. Змінилась вікова структура населення і процеси природного руху - народження і смерті [10].

Висловлюється думка, що старіння населення є причиною соціальних конфліктів, оскільки з економічної точки зору люди похилого віку являють для суспільства тягар, причому затрати на їхнє утримання постійно збільшуються (теорія Стігліца). Він стверджував, що особливе незадоволення в суспільствах викликає та обставина, що «сучасна цивілізація дозволяє слабким людям дозріти до літніх років», у результаті «мільйони таких старих створюють небезпеку для виживання найбільш здібних». У цьому процесі він вбачав порушення законів природи через природний відбір найсильніших, розцінюючи «потурання» суспільства старим людям як «дороге рицарство». Саме недомагання та хвороби старих людей, на його думку, є причиною «бюджетної асиметрії» та економічних труднощів.

Проте таке ставлення до людей, які ще вчора створювали

матеріальні та духовні цінності, є дуже цинічним та жорстоким. Заявляючи про те, що ці люди є тягарем для суспільства, сучасні політики і державні діячі повинні пам'ятати, що вони таким чином оцінюють не тільки своїх батьків, котрі забезпечили їм можливість здобути освіту і, врешті-решт, дали їм життя, а й себе в статусі людини похилого віку.

Кожна працююча людина рік за роком створює значно більше, ніж споживає. З першої хвилини трудової діяльності людина починає повертати свій борг за роки неповнолітнього віку. Вже у віці 30-35 років людина (працююча) повертає суспільству усі засоби, витрачені на її виховання і навчання, а протягом наступних 20-30 років професійного життя вона створює матеріальні блага, частину яких суспільство повертає у вигляді пенсії та безкоштовної охорони здоров'я [4].

Аналізуючи ситуацію яка склалась сьогодні в суспільстві щодо ставлення до людей похилого віку, доводиться констатувати невтішні факти негативного ставлення до людей похилого віку. Це пов'язано, по-перше з економічною кризою, по-друге, деморалізацією суспільних відносин між поколіннями. Багато у чому в цьому процесі ми завдячуємо засобам масової інформації, які сформували образ людини похилого віку як «суспільного баласту», що відпрацював свій потенціал і тепер забирає весь ресурс напрацьований молодими людьми. І ці ж молоді люди повинні на шкоду собі та своїм сім'ям платити податки на утримання людей похилого віку. Підтримують таку тенденцію і політичні еліти, які замість того, щоб вести пошуки варіантів виходу із кризи, переводять економічні проблеми в площину наявності великої кількості людей похилого віку на які держава повинна витратити «левоу частину» бюджетних коштів. Безумовно збільшення кількісного показника людей похилого віку та їх фінансового забезпечення існує у всіх країнах світу, але проблеми людей похилого віку лежать не тільки в економічній площині. Самотність як умова існування є однією з найболючіших проблем не тільки людей похилого віку, а й молодих. Але найбільші її наслідки відчуваються в старості, коли ти втратив близьких людей, діти живуть своїм життям, а зібрання колег, сусідів чи родичів відбувається на похоронах. І тут саме

суспільство з його батогранністю може запропонувати державі альтернативні варіанти підтримки людей похилого віку[5].

Вивчаючи досвід зарубіжних країн, ми особливу увагу звернули на принципи роботи з людьми похилого віку в Польщі.

Соціальна робота підтримки людей похилого віку побудована на співробітництві різних структур заради загального добробуту. Оптимальний варіант співробітництва залежить від розумного розподілу завдань між державою, громадою та корпоративними структурами. Принцип співробітництва можна охарактеризувати так:

- суспільство не повинно позбавляти особу чи групу осіб того, що вона (вони) в змозі зробити сама для себе задля свого блага;
- в разі, якщо особа або група осіб не має можливості виконувати певну функцію, суспільство, перш за все, повинно підтримати цю особу чи групу в реалізації самопомоги;
- якщо підтримка виявилася дієвою і стан особи чи групи став стабільним, їм потрібно дозволити розвиватися самостійно інакше подальша підтримка може призвести до ефекту «відчуження».

Вивчаючи досвід роботи з людьми похилого віку у Великобританії, ми з'ясували, що британці занепокоєні ситуацією, пов'язаною зі старінням населення і нездатністю соціальних служб у повній мірі забезпечувати зростаючі потреби у соціальних послугах людей похилого віку. У результаті аналізу вималювався своєрідний трикутник, у межах якого вони розпочали пошук рішення:

- недостатня увага до людей похилого віку з боку родичів;
- велика кількість людей, які бажають вирішити проблему шляхом інституційного догляду;
- намагання забезпечити якість життя людей похилого віку, створивши умови для якомога довшого їх перебування вдома.

У місті Бірмінгемі, де члени української делегації в ході навчального візиту зустрілися із працівниками Дирекції з питань громад та дорослих познайомилися з практичною роботою цілої низки соціальних служб, що надають послуги різним категоріям клієнтів, в тому числі і людям похилого віку. Місцева служба

догляду допомагає людям похилого віку та інвалідам жити якомога довше незалежно, в їх власних домівках.

Всього у Великобританії діє 120 схожих Центрів, вони є нецентралізованими, мають власні програми діяльності, що розробляються відповідно до місцевих потреб. У м. Бірмінгем, близько 100000 доглядальників, до яких входять родичі, сусіди, волонтери, що здійснюють догляд за різними категоріями людей. Як зазначила працівниця Центру підтримки доглядальників «...практично кожен 10-й у нашому місті когось доглядає» [3].

На думку автора, ніщо не заважає дану модель перенести в українські реалії, і доколи держава долає економічну кризу, спробувати на рівні громади допомагати один одному долати вікові труднощі життя.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Встановлено, що проблеми соціальної захищеності стають особливо актуальними в сучасних умовах, коли старі форми і методи соціальної підтримки виявилися, по суті, непридатними, а нова система соціального захисту, що відповідає вимогам ринкової економіки, ще тільки створюється. Найважливіше завдання системи соціального захисту – підтримка рівня життя людей похилого віку в екстремальних ситуаціях, сприяння їх адаптації до умов ринкової економіки.

На сучасному етапі реформування системи соціального захисту в Україні, що супроводжується загостренням демографічної ситуації та посиленням маргіналізації суспільства, гостро постає необхідність удосконалення механізмів адресної підтримки людям похилого віку та впровадження нових форм соціальної підтримки за допомогою розвитку волонтерського руху і зміни ставлення суспільства до людей похилого віку.

Незважаючи на економічну кризу, на думку автора, змінивши ставлення суспільства до людей похилого віку, знівелювавши хворобу суспільної байдужості, можна запобігти або помягшити проблеми, які несе людині старість. Оточення людей похилого віку увагою, розумінням та доброзичливим ставленням забезпечить їм комфортні умови життя і старості.

Література

1. Дементьева Н.Ф., Модестов А.А. Будинки-інтернати: від піклування до реабілітації. — Красноярськ, 1993.
2. Дж. Холл, «Старіння, остання половина життя»: монографія. Вашингтон, 1922 .
3. Матеріали навчально-ознайомчих поїздок до Великобританії та Польщі в рамках проекту ТАСІС «Посилення регіональних соціальних служб»
4. Медведева Г.П. Введение в социальную геронтологию. М. – Воронеж, 2000.
5. Піковий М.Л. Соціальне обслуговування одиноких непрацездатних громадян // Соціальний захист в Україні. – 2000. - №5.
6. Соціальна робота в Україні: навчальний посібник. За заг.ред. І.Д. Зверевої, Г.М. Лактіонової. Київ.,2004.
7. Технология социальной работы: учеб. пособие для студ. ВУЗ /Под ред. И.Г. Зайнышева – М., 2002.
8. Фокін В.А., Фокін І.В. Соціальна робота з літніми сім'ями Росії // Соціальна політика і соціальна робота. - 2000. - №1.
9. Холостова Е.И. Пожилой человек в обществе. - М., 1999.
10. Яцемирская Р.С., Беленькая И.Я. Социальная геронтология. - М., 1999.

В статье рассматривается уровень духовности в обществе через отношение к людям пожилого возраста. Раскрыто отношение к людям пожилого возраста в разные исторические эпохи становления обществ. Сделан сравнительный анализ жизни людей пожилого возраста после выхода на пенсию и показано, с какими проблемами они сталкиваются в своей жизни. Акцентировано внимание на том, что должно сделать общество, чтобы помочь им комфортно прожить старость.

Ключевые слова: люди пожилого возраста, духовность, общечеловеческие ценности, помощь, социальный статус, условия жизни.

This paper reviews the level of spirituality in society in relation to the elderly. Relation to elderly people in different historical epochs of formation of society is characterized. The comparative analysis of the life of the elderly after retirement is carried out and the problems they face in their lives are shown. The author accentuates on what should be done by the society in order to help them live old age with comfort.

Keywords: *elderly, spirituality, human values, help, social status, living conditions.*

Шевчук Н.Ф. – старший викладач Рівеньського інституту університету «Україна» (м. Рівне, Україна)

Рецензент - кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки СНУ імені Володимира Даля Булах І.П.